

ПРО ПРОГРАМИ, ПІДРУЧНИКИ Й НОВІ КНИЖКИ

Ольга НІКОЛЕНКО, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

До редакції журналу «Всесвітня література в школах України» надійшли запитання від учителів-словесників щодо перспективи викладання предмета «Зарубіжна література», нових навчальних програм та їхнього навчально-методичного забезпечення. Ми попросили дати відповіді й роз'яснення керівника авторського колективу програми для 5–9 класів (2012 зі змінами 2015–2017 рр.) і наукового консультанта програми для 10–11 класів (2017 р.), доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри світової літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
О. М. Ніколенко.

– Чи існує небезпека інтеграції предметів «Зарубіжна література» і «Українська література»? І як боротися проти інтеграції?

Ми маємо унікальний предмет «Зарубіжна література», який запроваджено в Україні з часів проголошення Незалежності. Вивчення зарубіжної літератури в школах України дало змогу створити нову систему виховання юних громадян нашої держави, відкритих до сучасного світу, культури, здобутків різних країн і народів. Ще задовго до того, як Україна взяла курс на євроінтеграцію та входження до кола цивілізованих народів, ми почали готувати до цього наших учнів засобами мистецтва слова. Художня література народів світу допомагає нам не відокремитися від інших країн і континентів, не бути на периферії світових процесів, не відчувати себе забутими й загубленими в поступі культури.

Тому інтеграція предметів «Зарубіжна література» та «Українська література» є абсолютно недоречною. Це неправильно ані з наукового (українська література й інші національні літератури мають різні етапи, естетику й поетикальні особливості), ані з методичного (важко знайти єдині методичні підходи, наприклад до української і

китайської чи японської літератур), ані з національно-патріотичного погляду (мусимо утверджувати й добре знати «своє», однак потрібно постійно розширювати кругозір, вивчати корисне «чуже» і вводити його у наш культурний простір).

Звісно, не всі розуміють це. Тому в 2016–2017 рр. склалася небезпечна ситуація, яка могла зруйнувати два предмети. Ми прекрасно розуміємо, що в результаті інтеграції годин і на українську, і на зарубіжну літературу було б менше. Предмети були б повністю зруйновані. Як наслідок, наші учні читати стали б теж менше. А високопрофесійні спеціалісти залишилися б без роботи. Хто від цього виграє би? Україна? Освіта? Діти? Ніхто... Тому інтеграцію довелося зупиняти в екстреному порядку. Спасибі передовсім кафедрі методики світової літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, науковцям із Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України, Національній академії педагогічних наук України, класичним і педагогічним університетам, фаховій пресі, учительській спільноті.

Якби ми тоді всі разом не піднялися й не почали переконувати в недоречності інтеграції, предмета «Зарубіжна література» вже не було б. Сьогодні ми можемо його розвивати, укріплювати і мріяти про його майбутнє. Проте не варто заспокоюватися. Вже не вперше над нашим предметом пролітає чорна тінь інтеграції. Тому нам слід бути пильними і одразу адекватно реагувати на чергову загрозу.

Я вважаю, що боротися з інтеграцією та іншими негативними явищами, що стосуються нашого предмета, потрібно не тільки листами й зверненнями, а й нашою якісною працею в галузі середньої освіти. Кожен із нас робить свій маленький внесок в укріплення предмета «Зарубіжна література». Потрібно, щоб діти та їхні батьки любили найкращі книжки світу, щоб атмосфера довкола нашого предмета була доброзичливою і творчою, щоб в усій нашій Україні завдяки нашим зусиллям була створена атмосфера захоплення читанням. Щоб класику й сучасну літературу хотілося читати й перечитувати, обговорювати й дивитися екранізації... Одним словом, кожен із нас має свою маленьку місію і тим самим укріплює зарубіжну літературу як предмет.

– У чому полягає специфіка нових програм для 5–9 класів і для 10–11 класів?

Я вважаю, що зарубіжники – передовий загін учительства. Ми нещодавно показали приклад того, як можна створювати якісні навчальні програми. Пам'ятаю далекі часи, коли програми народжувалися десь у міністерських кабінетах і ніхто не знав, як туди потрапляв певний твір. Раніше широка громадськість була відсторонена від процесу створення програм. Програми не можна було обговорювати, змінювати, вони не давали вчителям змогу виявляти власну творчість. А нині ми маємо чудову можливість створювати такі програми, які справді потрібні учням і вчителям. Завдяки умовам, які створило для нас Міністерство освіти і науки, ми маємо нову платформу EdEra, де можна стежити за процесом оновлення і створення програм. Програма для 5–9 класів 2012 року саме так була модернізована – в результаті широкого громадського обговорення. А нова програма для 10–11 класів створена в процесі широкого Учительського проекту, до якого увійшли викладачі зарубіжної літератури з різних регіонів України і науковці – представни-

ки різних наукових шкіл і підходів. Звісно, було багато роботи, багато пропозицій, що потребували оброблення і узгодження. Але все ж таки ми отримали такі програми, які нині є найсучаснішими і водночас перевірені багаторічною практикою.

На моє переконання, програми мають бути не тільки правильними з точки зору літературознавства й методики, але вони мають бути ще й цікавими, захопливими, доступними для сприйняття. Бо ми маємо справу з такою тонкою матерією, як читання художньої літератури. І до цієї справи, як ми розуміємо, нікого не можна примусити. Тут можна тільки долучати, спонукати, мотивувати любові до книжок.

– Докладніше зміст нових програм викладено в Пояснювальній записці. А тепер хочу запропонувати Вам декілька конкретних запитань, надісланих учителями до редакції.

Рівненська обл.: «Чим пояснюється виокремлення списку творів із літературного краєзнавства?»

Багато зарубіжних письменників були тісно пов'язані з Україною. Літературні місця України, де жили й творили, які оспівували зарубіжні автори, можуть стати окремою темою розмови. Тому такий список спрямовує вчителя на пошук краєзнавчого матеріалу, що дає змогу краще пізнати свій край, дізнатися про невідомі факти культурного процесу. Можливо, цей список поки що не повний, його з часом можна буде вдосконалити.

Харківська обл.: «Чи не здається авторам програми, що повернення десятикласників до матеріалу, який вони вже вивчали (та ще й не так давно), загальмує процес залучення школярів до читання? На мою думку, «Одіссея» – це «контрольний постріл», що знищить бажання молоді читати взагалі».

«Одіссея» або інший твір високої класики не можуть знищити бажання читати. До того ж автори подбали про те, щоб учні читали не весь твір, а лише 1–2 цікаві уривки за вибором учителя (вони вміщені в підручниках). «Одіссея» – це не тільки цікавий міфологічний сюжет, це передовсім культурний код, який закладений в основу різних національних літератур і який згодом «спрацьовує» в різні періоди. «Одіссея» дає можливість говорити нам про тісний зв'язок зі своїм родом, домівкою, батьківщиною, про подвиги заради повернення додому, про вічні мандри людської душі у Всесвіті... В «Одіссеї» ми знайде-

мо ключі й до літератури модернізму (Джеймс Джойс, Марсель Пруст, Франц Кафка), й до літератури постмодернізму. Не забуваймо і про те, що за українські переклади античних класиків було заплачено не тільки важкою працею, а інколи – життям наших великих перекладачів. Їх цькували, били, заарештовували, розстрілювали за те, що вони прагнули принести в Україну невмирущу Красу. Майже кожен класичний твір має свою непросту (а інколи трагічну) перекладацьку історію. Тому давайте цю Красу збережемо і передамо нашим дітям любов до неї.

Київ: «Чи не стане на заваді учням, які братимуть участь в олімпіадах із зарубіжної літератури (якщо ці олімпіади будуть), наявність творів за вибором?»

На жаль, поки що олімпіад із зарубіжної літератури в Україні немає. Найближчим часом не заплановані й конкурси «Учитель року» в номінації «зарубіжна література», хоча вони були в попередні роки. Не проводиться і ЗНО із зарубіжної літератури. Це все тривожні сигнали щодо того, що предмет «Зарубіжна література» під загрозою і ми не повинні заспокоюватися. Маємо боротися й виборювати олімпіади, вчительські конкурси, ЗНО із зарубіжної літератури.

Наявність творів за вибором учителів і учнів – це одна із переваг чинних програм. Усі діти різні, різними є й учителі. Ми з вами знаємо, що одним подобаються одні твори, а іншим – інші... Це залежить і від уподобань, і від готовності класу та вчителя сприймати той чи той текст. На вибір у програмі пропонуються приблизно рівноцінні твори (з погляду змісту, жанру, періоду, місця в літературному процесі). Тому нехай цей вибір буде! Не варто обмежувати вчителів у творчості, а учнів – у виборі! До того ж цей вибір умовний, бо в програмах подеколи пропонуються такі цікаві твори, що з них не можна вибрати щось одне, хочеться прочитати все й одразу.

Якщо ми виберемо олімпіаду із зарубіжної літератури, повірте, укладачі завдань зможуть професійно сформулювати їх, щоб врахувати знання й рівень читацької культури.

Вінницька обл.: «Чи вчасно вийдуть підручники для 10 класу? Чи є проблеми в укладанні підручників із зарубіжної літератури?»

Так, проблеми, звісно, існують. І вони пов'язані не з програмами, а з тими вимогами, які висуваються нині до підручників. Мабуть, ви помітили, що вони стають все меншими й меншими за обсягом. І це не примха авторів. У держави не так багато

грошей, тому скорочення сторінок у підручниках – об'єктивна необхідність часу. У підручниках для 10–11 класів має бути (згідно з вимогами МОН) не більше 30 % художніх текстів. Але я і мої колеги-автори знайшли вихід. Ми створили спеціальні хрестоматії, паперові й електронні, які допоможуть учням і вчителям прочитати програмні твори. До того ж усе це безкоштовно! Наш авторський колектив вважає, що якщо можна допомогти вчителям і учням знайти шлях до потрібної книжки, ми будемо робити це без будь-яких гонорарів! Просто заради людей і великої любові до літератури. Наші хрестоматії можна скачати на комп'ютер, закачати у планшет або телефон. У цифрову добу це стає доступно майже кожному. До того ж наші підручники й хрестоматії створені на компетентнісній основі. Там ви знайдете питання і завдання на формування ключових і предметних компетентностей. А основна інформація вміщена, звісно, в підручниках.

Скоро вийде «Зошит для контрольного оцінювання» для 10 класу теж на компетентнісній основі. Готуємо новий підручник для 11 класу, буде і новий комплект для нього. Наступного навчального року наш авторський колектив планує проводити нові вебінари з актуальних тем шкільної програми. У центрі уваги – 10 клас, бо нова програма для старшої школи запроваджується з 1 вересня 2018 року. Будуть ще цікавинки для вчителів. Але це поки що секрет, незабаром ви про все дізнаєтеся.

Черкаська обл.: «Найцікавіший розділ програми для 10–11 класів – «Сучасна література в юнацькому читанні». За яким принципом обирали для вивчення твори сучасних авторів?»

Так, розділ, що стосується сучасної літератури, надзвичайно цікавий. У 2012–2013 роках були палкі дискусії щодо того, чи він потрібен взагалі. Пам'ятаю промовисті заголовки в газетах і на Інтернет-порталах: «Гаррі Поттер замінив Фауста!», «Зі шкільної програми зникне «Маленький принц!». Ми це пережили, і ані Фауст, ані маленький принц не зникли з програми. Але водночас завдяки доцільній перебудові самої структури програми з'явилися нові твори, без яких не можна уявити сучасну молоду людину. Сучасні твори – це не тільки задоволення суто пізнавального інтересу. Це не є механічне нарощування (розширення) контенту програми. Не це було метою авторів.

Сучасна література – це можливість дізнатися про життя сучасних дітей і підлітків в

інших країнах, про те, що вони читають, а також про те, які твори сучасних авторів привернули увагу широкої громадськості в різних національних контекстах. Дуже важливо для наших учнів поговорити про їхні сучасні проблеми, пов'язані із дорослішанням, входженням у новий колектив, стосунками з іншими людьми, коханням... Звісно, хороша книжка сучасного автора завжди стане в пригоді. Багатьох дітей і підлітків Європи рятували й надихали герої книжок Сью Таунсенд, Барбари Космовської, Еріка Сігала, Міхаеля Енде, Крістіне Нестлінгер та інших митців. А ще сучасна література дає можливість засвоїти норми сучасної літературної мови – іноземної (якщо хто може читати в оригіналі) та української (завдяки сучасним українським перекладам).

Як ми відбирали ці книжки для програм? Щось знали самі, щось підказали учні (деякі читають більше за дорослих), щось – бібліотеки, науковці з інших країн... Є такі сучасні твори, які по праву вже можна вважати класикою, бо вони визнані в багатьох країнах і відзначені престижними літературними преміями. А є твори, що з'явилися нещодавно, але швидко облетіли весь світ і стали бестселерами, як, наприклад, твори Анни Гавальди, Еріка Еммануеля Шмітта, Ульфа Старка, Ніла Геймана, Маркуса Зузака... У них ідеться про перше кохання, про самотність, онкозахворювання серед дітей, про співчуття і милосердя, про роль книжки в житті людини, про історію, яку не можна забувати... Такі важливі книжки, над якими хочеться замислитися, а інколи – і поплакати. Це теж інколи треба...

Звичайно, в сучасних творах, які ми пропонуємо учням у програмі, має бути і художній, і виховний потенціал. Тільки, мабуть, марно шукати якогось абсолютного ступеня «високоморальності». Такої літератури взагалі не існує. Навіть серед класичних творів не можна знайти суто «високоморальних» героїв. Чи є Фауст, і Гамлет, і Онегін, і Печорін абсолютними взірцями?.. Звісно, що ні, вони багатовекторні як художні образи, їх можна інтерпретувати по-різному, тим вони й цікаві, бо кожне покоління знаходить у них щось своє. Так само і герої сучасних творів. Вони не ідеали, але вони приходять до наших дітей для того, щоб ті могли замислитися про себе, про те, що важливе для них сьогодні, про проблеми, які треба осмислити і які, можливо, ще не мають рішення...

Ми, сучасні люди, хочемо знати більше про сучасний світ і про себе самих. А як

це зробити? Через мистецтво, тільки через літературу – це найкращий шлях.

Розділ «Сучасна література» не є застиглим. Щороку з'являються книжкові новинки, нові переклади українською мовою. Тому шкільні програми мають реагувати на це і вносити відповідні зміни. Принаймні в список для додаткового читання, а потім із того списку щось може перейти і в список для обов'язкового читання. Учительський проект нам дозволяє це зробити. А також відкритість Міністерства освіти і науки України до громадськості.

– Що зараз читаєте особисто Ви? Які книжкові новинки привернули Вашу увагу?

Зараз з'явилося багато художніх творів в хороших українських перекладах про Другу світову війну (Томас Кінлілі, Маркус Зузак, Джон Бойн та ін.). Письменники в різних країнах, які не бачили війни, пишуть про неї на підставі спогадів та історичних фактів і по-новому осмислюють ті далекі події. Є також багато кінофільмів про Другу світову війну і Голокост, створених великими режисерами (Стівен Спілберг, Роман Поланські, Марк Херман та ін.). Я вважаю, що немає для України більш актуальної теми зараз, аніж тема війни і миру. Ми ніколи не думали, що слова *окупація*, *військова операція*, *кількість загиблих* та ін. стануть частиною нашої життя і нашої особистою трагедією. Але як за часів Другої світової війни люди любили, співчували одне одному і зберігали книжки, так і зараз ми мусимо зберегти найцінніший скарб – життя наших дітей і найкращі книжки світу. За кожную дитячу душу (що не зачерствіла, не омертвіла!) і за кожную книжку (щоб знали, читали!) нині потрібно боротися. І ми з вами можемо робити це засобами предмета «Зарубіжна література».

*Я бажаю всім миру у світі й у душі!
І нехай поруч із вами будуть найкращі
книжки всіх часів і народів!*

Від редакції.

*Шановні читачі! Якщо у Вас
виникнуть запитання щодо змісту
програм, реалізації ключових і предметних
компетенцій, методичного забезпечення,
пишіть нам!*